

Фінанси і банківська справа

УДК 336.1.078.3 : 336.71.067

І.Б. Дзедзик

Класифікація клієнтів з високим рівнем ризику з точки зору імовірності «відмивання» ними грошей через банківську установу

Аналізується ризик окремих категорій клієнтів, що можуть становити для банку найбільшу загрозу з точки зору легалізації «брудних» грошей.

Ключові слова: легалізація (відмивання) брудних грошей, фінансовий моніторинг в банку, рівень ризику, клієнти банку.

Весь світ давно дійшов згоди, що процеси легалізації незаконно одержаних грошей становлять величезну загрозу не лише для діяльності окремих фінансових установ та секторів економіки, а й суттєво занижують міжнародний імідж окремо взятих держав. Один із керівників Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF-GAFI) Е. Янг, виступаючи на конференції країн – членів Ради Європи з проблем відмивання грошей у країнах з перехідною економікою (Страсбург, 1994), зазначила такі негативні наслідки відмивання коштів: «У злочинців складається враження безкарності. Це робить злочин привабливим заняттям, а високий рівень злочинності підриває засади суспільства; злочинні організації отримують можливість фінансувати свою подальшу діяльність; використання злочинцями окремих фінансових установ в кінцевому підсумку може загрожувати усій фінансовій системі». Хоча від моменту промови минуло вже досить часу, проте зазначені позиції не втрачають своєї актуальності [1, с. 7].

Україна, як країна з великими ресурсами, завжди прагнула до євроінтеграції та завоювання почесного місця серед найрозвиненіших країн Європи. У зв'язку з занесенням у 2001 р. України до так званого «чорного списку» FATF, який являє собою перелік країн, що не мають ефективної системи протидії відмиванню злочинних доходів, розпочався активний процес створення національної системи запобігання та контролю легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Варто погодитися з думкою С.Г. Гуржія, що незважаючи на вагомі успіхи України у 2003–2004 рр. у сфері розбудови вітчизняного законодавства в аспекті фінансового моніторингу, всі положення та нормативні акти на даний час практично втратили свою актуальність. Кримінальний світ у своєму розвитку не стоїть на місці, постійно вдосконалюючи схеми легалізації грошей, а правоохоронні органи України в протистоянні даному явищу користуються законодавством восьмирічної давнини [2, с. 9].

Проте у новій редакції базового закону «Про запобігання та протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом», який перейменовано на Закон «Про запобігання та протидію відмивання доходів та фінансування тероризму» та затверджено 18.05.2010 р., імплементація деяких положень міжнародних стандартів суттєво гальмується. В першу чергу це стосується так званих політичних діячів, або за міжнародними стандартами – politically exposed persons (PEPs), які всіма міжнародними організаціями вважаються клієнтами з найвищим ризиком.

Усі міжнародні фахівці з даного питання зазначають, що підвищений ризик для відмивання доходів мають передусім країни з слабо розвинутою економікою, нерозвиненим законодавством та з високим рівнем корумпованості владних структур. Україну також відносять до таких країн, в першу чергу через високий рівень корупції

© І.Б. Дзедзик, 2010.

та велику частку тіньового сектора економіки. Ми будемо розглядати питання корупції з двох причин: по-перше, корупція слугує одним з найпоширеніших джерел брудних коштів (до них також відносять економічні злочини, ухилення від сплати податків та шахрайство, злочини проти власності та пов'язані з обігом наркотичних речовин), а по-друге, категорія політичних діячів (які становлять високий ризик для банків) найчастіше вживається при розгляді даного питання.[3]

Щодо нормативного законодавства, то всі вітчизняні фахівці сходяться на думці, що вітчизняна економіка є занадто зарегульованою, а тому така велика частка підприємців та цілих секторів економіки змушена працювати в тіні. Так, за даними Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки в Україні за 2008 р. порівняно з 2007 р., за попередніми даними, збільшився на 2,3 в. п. і становив 31,1%. Рівень тіньової економічної діяльності, розрахований за монетарним методом, за 2008 р. порівняно з 2007 р. збільшився на 12 в. п. і становив 38% (рис. 1) [4].

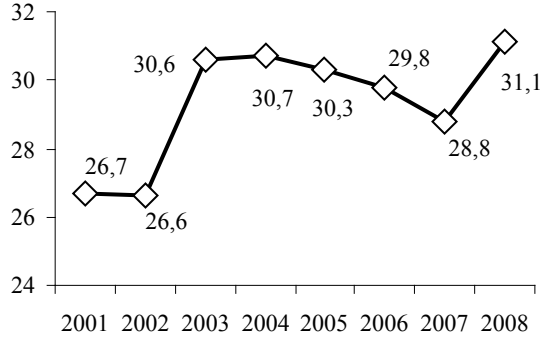

Рис. 1. Інтегральний коефіцієнт тіньової економіки в Україні, % від офіційного ВВП [4]

Саме з цією метою, для зменшення рівня легалізації злочинних доходів, пропонується зменшити адміністративний тягар, який покладений на вітчизняний бізнес та окремих клієнтів банку, а також збільшити контроль у тому секторі суспільно-економічного життя держави, де існує високий ризик загрози.

У зв'язку з наведеними аргументами, пропонуємо детально розглянути категорії клієнтів банківських установ, які становлять підвищений ризик відмивання злочинних доходів, окреслити їхню специфіку та довести їхню важливість у забезпеченні стабільної роботи банків. Тут варто виокремити такі категорії: політичні діячі, професійні посередники, неприбуткові організації, багатонаціональні (міжнародні) компанії.

Згідно із статтею 6 п. 3 Нової редакції Базового Закону, суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний самостійно здійснювати класифікацію своїх клієнтів з урахуванням критеріїв ризиків, визначених Спеціально уповноваженим органом та органами, що здійснюють регулювання та нагляд за їх діяльністю, під час проведення ними фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, і вживати застережних заходів щодо клієнтів, діяльність яких свідчить про підвищений ризик проведення ними таких операцій.

Щодо категорії політичних діячів, то тут варто зазначити, що всі гучні скандали, які відбувалися за участю даної категорії клієнтів, стосувалися переважно випадків корупції, що для України є особливо актуальним. Як зазначають фахівці, корупція знищує державний апарат зсередини, що й підтверджують дані найавторитетнішої міжнародної організації Transparency Org., експерти якої проводять постійний моніторинг рівня корупції кожної країни світу (табл. 1). До секторів влади та суспільно-економічного життя країни, які є найбільш корумпованими, відносять політику, органи влади, парламент країни, судову гілку влади, засоби масової інформації та бізнес-структури [5].

Термін «політичні діячі» застосовується щодо осіб, які є або були наділені значними владними повноваженнями в окремій країні. Законодавство FATF та відповідно деяких країн також визначає політичних діячів, як високопосадовців

Таблиця 1

Окремі інституції (сектори), які є лідерами за рівнем корупції в конкретних країнах

Сектор	Країни
Політичні партії	Аргентина, Австрія, Болівія, Боснія і Герцеговина, Чилі, Колумбія, Сальвадор, Фінляндія, Греція, Угорщина, Індія, Ізраїль, Італія, Ліван, Малайзія, Нігерія, Сербія, Південна Корея, Таїланд, Великобританія, Венесуела
Парламент (Законодавча гілка влади)	Індонезія, Панама, Румунія, Сполучені Штати Америки
Бізнесові структури (Приватний сектор)	Бруней Дар-ес-салам, Канада, Данія, Гонконг, Ісландія, Люксембург, Молдова, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Сінгапур, Іспанія, Швейцарія
Органи виконавчої влади (публічні діячі)	Азербайджан, Білорусь, Камерун, Чехія, Гана, Ірак, Японія, Кенія, Кувейт, Литва, Марокко, Пакистан, Філіппіни, Польща, Росія, Сенегал, Туреччина, Україна, Замбія
Судова гілка влади	Вірменія, Болгарія, Камбоджа, Хорватія, Македонія, Грузія, Косово, Монголія, Перу, Сенегал, Уганда

лише іноземних країн, а не вітчизняних. На думку Базельського комітету банківського нагляду, дана категорія включає керівників держави та уряду, провідних політиків та урядовців, представників судової гілки влади та військової верхівки, керівників вищої ланки державних установ та учасників політичних партій та об'єднань.

Щодо впровадження даного поняття у вітчизняне законодавство, то ми вважаємо, що існує лише розбіжність у визначенні самого терміна: в іноземній літературі під поняттям «politically exposed persons» розуміється така категорія осіб, яка прямим чи опосередкованим чином може впливати на політичне, економічне чи суспільне життя країни. Відповідно до цього, вітчизняний термін «політичні діячі» не варто визначати у такому вузькому значенні, як «особи, що займають політичні посади» (тут доцільно відокремити поняття «посада» та «діяльність»), адже до них варто відносити й керівників вищих ланок виконавчої, законодавчої, судової влади країни та регіонів, керівників великих державних чи приватних корпорацій, благодійних організацій та фондів.

Завдяки своєму статусу, політичні діячі мають широкий доступ до багатьох національних ресурсів, а також міжнародні канали для здійснення фінансових операцій, проте працівники банківських установ часто не надають значної уваги їхнім діям, що становить величезну загрозу для репутації банків. Справі надає значної ваги той факт, що дана категорія клієнтів, як правило, не здійснює операції самостійно, а діє від імені посередників, які ведуть усі фінансові справи або від імені зазначеної особи, або в гіршому випадку – від свого імені, що ускладнює відстежування взаємозв'язків між учасниками злочину.

Саме тому ми пропонуємо відносити до категорії політичних діячів не лише самих вказаних чиновників, а й членів їхніх найближчих родин. З цієї метою Державним комітетом фінансового моніторингу України в Положенні, що регламентує запровадження в фінансових установах ризик-орієнтованого підходу, вказується не лише перелік клієнтів, яких можна віднести до політичних діячів, а й Інтернет-ресурс, де фінансові установи можуть переглянути конкретний список осіб, які, за незалежними думками експертів, відіграють значну роль в управлінні державою та основними секторами економіки та суспільства.

Ще однією категорією, яка пропонується для аналізу, є так звані професіонали (gatekeepers), або фінансові посередники. В 2003 р. вперше в новій редакції 40 рекомендацій FATF наводилась характеристика даної категорії

клієнтів, а в жовтні 2008 р. був випущений посібник FATF з використання підходу, заснованого на оцінці ризику (Risk-based approach) для нефінансових установ та професіоналів, до яких ця організація відносить: юристів, нотаріусів, бухгалтерів, фінансових фахівців, агенції з торгівлі нерухомістю, дилерів дорогоцінних металів та каміння.

З кожним роком окремі особи або цілі організації забезпечують свою фінансову діяльність шляхом проведення консультацій та залучення до фінансових операцій так званих професіоналів, які успішно консультують клієнта у сфері успішного ведення бізнесу. Проте, на думку багатьох фахівців, дані консультації не завжди стосуються допомоги в уникненні втрат, а можуть стосуватися таких процесів, як уникнення сплати податків чи «відмивання» коштів, одержаних незаконним шляхом, а відповідно – підвищення прибутковості бізнесу шляхом уникнення окремих платежів. Внаслідок такого «співробітництва», в руках фахівця опиняється ряд фінансових документів та право представляти юридичну чи фізичну особу у різних фінансових чи державних інститутах з приводу управління майном, фінансовими рахунками, інвестиціями, доброчинними фондами. Якщо справа стосується торговців нерухомістю, то тоді фахівець координує потоки коштів, що пов'язані з продажем чи купівлею майна, яке дуже часто може бути профінансоване доходами, отриманими внаслідок неправомірних злочинних дій.

Справа в оцінці ризику професіоналів ускладнюється тим, що дуже часто злочинці послуговуються консультаціями професіоналів для прикриття або затирання слідів. Так, досліджуючи певну групу професіоналів протягом тривалого періоду, експерти FATF виявили, що лише 2% операцій, проведених клієнтом, здійснювалися безпосередньо за участю фахівця, а всі інші – без його відома під прикриттям загальної справи. А 40% цих операцій стосувалися управління трастовими рахунками. Також дуже часто буває важко виявити таких фінансових консультантів, оскільки вони лише надають консультації щодо бухгалтерського обліку чи управління активами, але практично ніколи не здійснюють операції особисто. В даному аспекті дещо легше виявити операції, що здійснюються за участю юриста чи агента з нерухомості, оскільки вони безпосередньо управляють усім процесом.

Проте, говорячи про індивідуальних професіоналів та консультантів як про клієнтів банківської установи, відповідальні працівники мають широкі повноваження детальніше дослідити діяльність останніх, як звичайних фізичних осіб, та у разі наявних мотивованих підозр віднести їх до таких, що несуть підвищену долю ризику для банку.

Це дозволить правоохоронним органам ефективніше діяти у сфері виявлення злочинних доходів та виявлення тінювих махінацій, оскільки консультантам відкривається уся фінансова діяльність клієнтів. Така взаємодія урядових, правоохоронних структур та приватного сектора стане суттєвим поштовхом до формування ефективної національної системи протидії відмивання грошей, одержаних злочинним шляхом.

Окрім налагодженої структури обміну інформацією, кожна країна відповідно повинна забезпечити, щоб фінансові установи підлягали адекватному регулюванню та нагляду з боку вищих інстанцій. На думку FATF, компетентні органи мають вживати необхідні правові та регулятивні заходи, щоб запобігти виникненню ситуацій, коли злочинці, або пов'язані з ними особи стають власниками значної частки активів у фінансових установах або коли вони беруть участь в управлінні фінансових установ [6, с. 54]. Приклад взаємодії правоохоронних та наглядових структур на міжнародному та національному рівні, представлено на рис. 2.

Звичайно, не можна заперечувати соціальної та економічної вигоди для суспільства від діяльності неприбуткових (некомерційних) організацій (НПО), проте існують доведені факти викриття окремих з них при здійсненні нелегального обороту коштів та фінансування тероризму. Експертні дослідження членів FATF

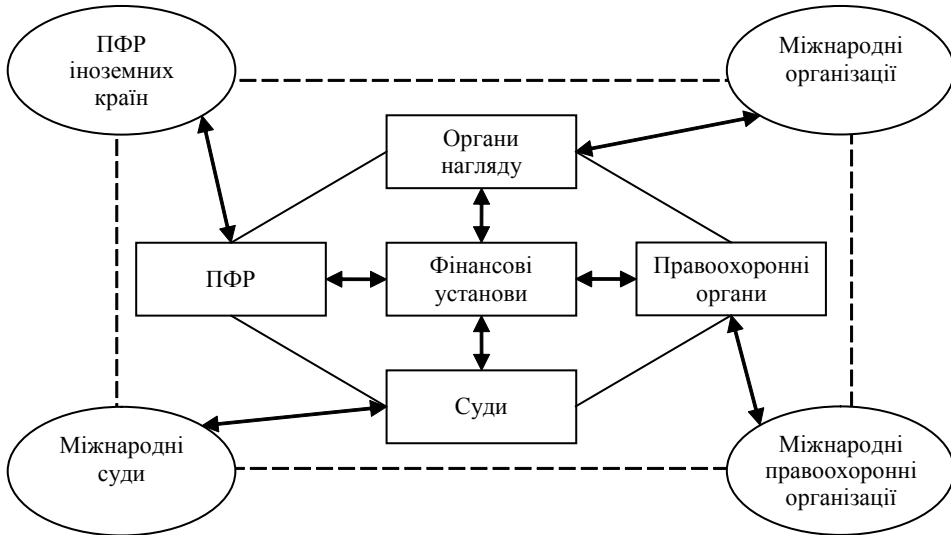

Рис. 2. Взаємодія правоохоронних та наглядових структур (Авторська розробка на основі джерел [2; 6])

показали, що найбільший ризик несуть у собі ті неприбуткові та добродійні організації, які створюються у межах певних релігійних та національних общин та ними ж фінансуються. Це доводять зафіксовані факти правоохоронних органів, які зауважили факти невідповідності сум переказів неприбуткових організацій з реальним рівнем життя конкретних общин. Також, на думку С.Г. Гуржія, однією з характерних рис такого типу структур є можливість накопичувати кошти через членські внески, пожертвування та іншу неприбуткову діяльність, а наявні кошти витрачати на необхідні проекти чи обладнання.

Міністерство юстиції на жовтень 2008 р. зареєструвало 983 добродійні організації на території України, з яких 631 – іноземна організація. Асоціації громадян, в залежності від форми юридичного об'єднання (рухи, конгреси, асоціації, фонди, об'єднання тощо), в Україні найчастіше представлені політичними партіями чи публічними організаціями. Міністерство юстиції зареєструвало 2723 такі організації: на жовтень 2008 р. їх чисельність складала 2093 українських та 630 іноземних, а на липень 2008 р. налічувалося 148 політичних партій. [7]

Контроль над даним типом клієнтів ускладнює ряд факторів, серед яких: закритість таких структур, лояльна система регулювання та нагляду у різних країнах світу до даних організацій, часте звільнення від оподаткування цих організацій.

В липні 2009 р. FATF розробила Посібник щодо використання ризик-орієнтованого підходу фінансовими організаціями, що є учасниками грошового обороту та займаються такими ж операціями як банківські установи – переказами грошей, обміном валюти, операціями з грошовими чеками. Діяльність таких організацій може відрізнятися залежно від сфери (юрисдикції), в якій вони працюють, проте їх об'єднують однакові платіжні інструменти, з якими вони мають справу. В економічній літературі дана категорія організацій відома як Money service businesses (MSB).

До категорії таких альтернативних систем переказів FATF відносить: франчайзингові багатонаціональні компанії, компанії з багатьма відділеннями, або національні компанії, системи переказів відкриті в межах іншого бізнесу, закриті в межах іншого бізнесу, системи без приміщень. Тобто до цієї категорії зараховуються системи переказу коштів, які діють поза банківською діяльністю, а тому є менш контрольованими та можуть бути більш ризиковими для суспільства з точки зору відмивання грошей.

Таким чином, кожен суб'єкт, що містить підвищений ступінь ризику для банку, має певну специфіку здійснення своєї діяльності, а отже, в рамках реалізації ризик-орієнтованого підходу кожен категорію таких клієнтів, працівникам варто розглядати та оцінювати окремо. На жаль, у новій редакції базового закону класифікація суб'єктів з високим рівнем ризику розширена лише за рахунок політичних осіб та професіоналів, що є недостатнім з огляду на намагання України увійти до числа почесних членів Європейської спільноти.

Зважаючи на вищесказане, можна зробити висновок, що з метою вдосконалення національної системи протидії відмивання коштів у вітчизняному законодавстві слід не лише врахувати зарубіжний досвід щодо класифікації суб'єктів з високим рівнем ризику для банку, а й налагодити ефективний інформаційний обмін в першу чергу між Уповноваженим органом та правоохоронними установами, оскільки процес відмивання коштів є фактично наслідком або завершальним етапом превентивного злочину, розслідування якого покладене на правоохоронні органи.

Список використаних джерел

1. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванням тероризму : [навч. посібн.]. Т. 1. Міжнародні нормативно-правові акти та стандарти / Р.П. Марчук, О.І. Попов, В.А. Онисьєв. – К. : Бізон, 2008. – 383 с.
2. Протидія легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму : [посібн.] / С. Г. Гуржій та ін. – К. : Такі справи, 2008. – 553 с.
3. Типології легалізації злочинних коштів в Україні у 2004-2005 рр. / Я. В. Янушевич та ін.; за ред. С. Г. Гуржія. – К. : Бізон, 2006. – 62 с.
4. Тенденції тіньової економіки в Україні за 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.me.gov.ua.
5. Global corruption barometer 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.transparency.org.
6. Міжнародний досвід у сфері запобігання та протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму : [монографія] / В. В. Коваленко, С. О. Дмитров, А. В. Єжов. – Суми : УАВС НБУ, 2007. – 110 с.
7. Mutual Evaluation Report. Anti – Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism. Ukraine – 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Evaluations/round3/MONEYVAL\(2009\)4Rep-UKR3_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/moneyval/Evaluations/round3/MONEYVAL(2009)4Rep-UKR3_en.pdf).

Дзедзик І.Б. Классификация клиентов с высоким уровнем риска с точки зрения вероятности «отмывания» ими денег через банковское учреждение.

Анализируется риск отдельных категорий клиентов, которые могут составлять для банка наибольшую угрозу с точки зрения легализации «грязных» денег.

Ключевые слова: легализация (отмывание) грязных денег, финансовый мониторинг в банке, уровень риска, клиенты банка.

Dzedzyk I.B. Classification of Clients with High Level of Risk from the Viewpoint of Probability of Money Laundering through Bank Institutions.

The risk of separate categories of clients, which can constitute the biggest threat for a bank from the point of legalization of «dirty» money, is analyzed.

Key words: legalization (laundering) of dirty money, financial monitoring in a bank, risk level, clients of bank.

Надійшло 17.09.2010 р.